

„Nem kapzsiság, nem erőm túlbecsülése...”

(Vajda János politikai néplapjáról, a Csatárról)

MIKLÓSSY JÁNOS

Az Októberi Diploma kibocsátását követő relatív szervezkedési és sajtószabadság a politizáló kedvnek válik növelőjévé. Korábban, Bach letűnt évtizedében, a politikusok, közéleti emberek is az irodalom terén próbáltak szerencsét, megtámadott nemzeti létünk utolsó mentsvárát, a cselekvés egyetlen szabadon hagyott útját vélvén benne. Most (1860—61-ben) az elmondottak fonákját szemlélhetjük. Mind több író-költő kapcsolódik be megelégnélkülő belpolitikai életünkbe. KAZINCZY Gábort, MADÁCH Imrét és JÓKAIT országgyűlési követté választják, utóbbi a TISZA Kálmán köré csoportosultak nézeteit képviselő *Magyar Sajtó* irányítását is kezébe veszi. KEMÉNY Zsigmond energiái tetemes részét a Deák-párti *Pesti Napló* szerkesztésére fordítja, SÁROSI Gyula a TELEKI László nyomdokán indul *Trombita* „lapvezére” lesz, VAJDA János *Csatár* címen indít hetenként kétszer megjelenő „politikai és ismeretterjesztő néplapot”, és még hosszabban sorolhatnánk a politikai lapok főmunkatársává, segédszerkesztőjévé vált literátorok neveit.

Magukon viselik a változó idők jegyét politikai orgánumaink is. Szinte teljesen eltűnik hasábjairól a Bach-korszak idején gazdagon virágzó, színvonalas természet hozó szépirodalmi, szaktudományi tematika, elveszítik irodalmi, kritikai életünkre gyakorolt hatásukat; a politika lesz úrrá mindenek felett. Az említett témakörök — s ebben feltétlenül az előbbinél egészségesebb sajtóviszonyok kibontakozását kell látnunk — a művelésükre létrehívott folyóiratok lapjaira húzódnak vissza. Ilyen körülmények között jelenik meg 1861. ápr. 4-én először a *Csatár*. A keletkezéséről szóló sajtóhíradások, indulását hónapokkal megelőzik. Elsőként ARANY lapja, a *Szépirodalmi Figyelő* ír VAJDA szándékáról — sajátos módon: „Vajda János, mint értesültünk, engedélyt nyert 'Csatár' című politikai és szépirodalmi lapra, mely főleg a női közönség igényeit tartaná szem előtt. A gondolatot a mostani politikával saturált levegőben practicusnak tartjuk, sikere a kivittől függ.”¹

„Politikai és divatlap — morfondírozik a *Pesti Hírnök* „ujdondásza” — (ezt a két tárgyat még eddig egy szerkesztő sem igen kötötte össze) (...) A nők különben is *politikusok* nem csoda tehát, ha számukra politikai lap is készül.”²

1. 1860. 7. sz.

2. 1861. márc. 9., 57. sz. Vegyes hírek.

A félreértést — amely ellen VAJDA sohasem tiltakozott — végül a *Magyarország* tisztázza: „Mint illető helyről értesülünk, a Vajda János által szerkesztendő 'Csatár' című népszerű politikai hírlap a női közönség igényeit sem fogja szem elől téveszteni, s a szépirodalom és bírálat körében is szándékszik csatározni, azonban divatközleményekre nem terjeszkedik, és figyelmét főleg a bel- és külpolitikai események önállólag felfogott, velős és élvezhető tárgyalására fogja fordítani. Kíváncsian várjuk erőteljes eszmemenetű és velőstollú írónk érdekes vállalatát.”³

A VAJDA szerkesztette lap programjából és első megjelent számaiból két dolog olvasható ki félre nem érthetően: a *Csatár* „politikai és ismeretterjesztő néplap” s mint ilyen, elsősorban „a nemzetnek honszeretben leggazdagabb osztályához, a szegényebb középrendhez” kíván szólni; eszmei alapja pedig a liberálisizmus, mert „ez szerezheti meg számunkra Európa rokonszenvét, mely nélkül nemhogy mi, de hatalmasabb és már önálló népek sem boldogulhatnak.”⁴

A szegényebb középrend, „az iparos, munkás, üzér, szóval az úgynevezett, s mindent magában foglaló polgári osztály”⁵ sorsát, művelődését, előrehaladását VAJDA pályája kezdete óta szívén viseli. A néplap, a népnek szánt orgánumok szerkesztésének problémái pedig állandóan visszatérő gondjai a forradalom utáni évtized publicisztikájának.⁶

A néplap szerkesztésének kérdései, a néphez szólás színvonala és határai régtől foglalkoztatták a publicista VAJDÁT is, aki — vérbeli liberálisához illően — szinte földöntúli hatalmat tulajdonított a sajtónak.

Már mint a *Magyar Sajtó* újdonság-rovatvezetője az 1855 novemberében megújuló *Budapesti Veszhang* ajánlásának ürügyén kifejti nézeteit a néplapok jelentőségét illetően: „Mi e vállalat pártolását tiszta meggyőződésből ajánljuk. A magyar nép minden, de különösen közép- és alsó osztályának, mert ily irányú s tartalmú közlőny az, mit a szellemi téren még fejletlen népünkre nézve legszükségesebbnek, legelsőnek tartunk, melynek az anyagi és szellemi előrehaladás minden ágára nézve megmérhetetlen üdvös befolyása. Mi e közlőnyben a valódi népirodalom alapkövét, kezdetét látjuk, mi ha azelőtt egy évtizeddel megtörténik, már eddig a magyar olvasóközönség száma legalábbis háromszorozva lenne. Mert ilyenemű jól kezelt néplap teremti olvasóközönségét úgy a tudományos, mint szépirodalmi munkáknak, ez ébreszti a nagy alvó tömeget a belső önképzés szükségének öntudatára, a sajtó nagyszerű rendeltetésének felfogására.”⁷

Az 1856-ban megjelent KEMÉNY—CSENGERY-féle *Magyar Nép Könyvéről* szólva az arányt, színvonalat és összeállítást véli, a célt tekintve eltúlzottnak. „Igen tisztes, becses, tartalmas füzet” — állapítja meg — de: „ők e folyóiratot 'népkönyvének' címezik, tehát hinni tartozunk, hogy a nép számára akarják szerkeszteni, mely név alatt a legelső osztályt értik. Ha e népnek, mely alig tud valamit a kunyhója körén kívül eső rengeteg sokaságú, nagyobb érdekű, tudni szükséges dolgokról, ha e népnek (...) a kávéról, nyolc nagy lapon értekezünk (...) vajjon mennyit kell akkor olvasni annak a népnek, hogy példának okáért

3. 1861. márc. 13., 60. sz. Újdonságok.

4. *Szabadelvűség. Csatár* (a továbbiakban: *Cs*) 1861. ápr. 14., 4. sz.

5. *Vajda János Összes művei* 6. k. *Politikai röpiratok*. Sajtó alá rend.: MIKLÓSSY János. Bp. 1970, 39. l. (a továbbiakban: VKrK).

6. Vö. MIKLÓSSY János: *Organum a nagyközönségért. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve* 1972. Bp. 1975, 329-342. l.

7. *Magyar Sajtó*. 1855. 136. sz. Budapesti újdonságok.

a történet, földírás, természettan stb. hasznos és ítélet-képző tudományokból is tudjon valamit? Mi nem vagyunk képesek a választást és az arányt helyesnek találni. (...)."⁸

A *Magyar Nép Könyve* igényes témaválasztásaival, színvonalas közleményeivel a művelt magyar olvasóközönséghez szól elsősorban. VAJDA megjegyzésében tehát sok igazság rejlik. S egyszersmind utal arra is, hogy a *Csatár* szerkesztője a nép fogalmán mást ért, mint az ötvenes években a nemzeti egység koncepciója illúzióján keletkezett „néplapok” jórésze, jelesül a *Vasárnapi Újság* vagy a *Magyar Nép Könyve*.

„Lapunkat — írja a *Vasárnapi Újság* célkitűzését ismertető JÓKAI — néplapnak neveztük, s mint értelmezte a „nép” fogalmat közönségünk, azt olvasóink lajstroma legjobban magyarázza, hol hazánk első grófi neveinek méltóságos címei mellett láthatók a becsületes mesteremberek, s az egyszerű földművelők nevei. Előttünk a „magyar nép” neve összetartó kapocs, nem pedig választófal a különböző társadalmi osztályokra nézve”.⁹

VAJDA — láthattuk — a „szegényebb középrendnek” szánta lapját, miként 1848-ban TÁNCSICS is a „kétkezieknek”, parasztoknak, munkásoknak, céhlegényeknek szerkesztette elsősorban a *Munkások Újságát*. Nép alatt — plebejus gondolkodásukból következően — mindketten a „kevésbé tanult sokaságot” értették, hasonlóan PETŐFIHEZ vagy ARANYHOZ. Nép és nemzet fogalma először az önkényuralom éveiben mosódik egybe, az 1848-ban kimondott polgári jogegyenlőség következményeként, az elnyomó osztrák hatalommal szemben bontakozó nemzeti egységfront érveitől is támogatva. A nemzeti egység gondolatának Bachkorszak elején kreált koncepciója az 1857-es gazdasági válság idején zátonyra fut. A mind sürgetőbb jelentkező reális igények mellett most már ennek okából sem számít egységbontó törekvésnek pusztán a „kétkeziéhez” szólni. Az Októberi Diploma megjelenté pedig az anathemizált politikai témákat is feloldja. S ha a szerkesztő — mint VAJDA is — fokozottan ügyel a népi, nemzeti érdekek szinkronban tartására, lapja működését rokonszenven kíséri. Bécs parasztot, nemest egymás ellen kijátszó törekvései ismét kísértének, egy ilyen, „népi-nemzeti szempontú” orgánus léte tehát politikai szükségszerűség is egyszersmind.

„Csatár” cím alatt — tudósítja elhatározásáról FALK Miksát — hetenként kétszer megjelenő politikai *néplapot* indítok meg legközelebb olesó áron (8 Frt), tehát a magyar olvasóközönség legalsóbb rétege számára. Nem kapzsiság, nem erőm túlbecsülése, de azon hit ösztönze erre, hogy ösmervén népünk szellemét, eltalálhatom a hangot józan eszéhez, ép szívéhez, s nem mérve magamat a magas politika tudósaihoz, mindazáltal képes vagyok felfogni azt (és ez céломhoz elég) mily *magatartásra* kell a nagy tömeget előkészíteni, hogy ez fölfelé imponáljon. Am első feladat megnyerni e nagy tömeget olvasó közönségül. Ön jól tudja, hogy hazánkban vannak nagytudományú politikus írók, de ezek közt egyedül ön az, ki legszélesebb államtudományossággal, egyszersmind a népszerű irány ritkát is egyesíti. A „Csatár” nem versenyez sem a „Magyarország” sem a, P. Napló”-val. Egészen más közönsége lesz.”¹⁰

8. *Magyar Sajtó*. 1856. 59. sz. Budapesti újdonságok.

9. *Új év kezdetén*. VU 1855. jan 7., 1. sz.

10. VAJDA János levele FALK Miksához. Pest. 1861. márc. 17., OSZK Kézirattár. Fond IV/935; közölve VU 1897. jan. 24., 4. sz.

A *Csatár* élére került VAJDA nem járatlan a néplap-szerkesztés gyakorlatában, hiszen irodalmi divatlapja, a *Nővilág*, sem kisebb feladatra vállalkozott, minthogy minél többeket meghódítson a magyar nők közül az olvasás, az irodalom számára, és nem is eredménytelenül.¹¹ „Mint szorosabb értelemben vett néplapnak — írja mintegy a *Csatár* irányát, küldetését meghatározón — feladatunk világosan, kerekén beszélni. Egyszerűsítsük a fogalmakat, szabályozzuk a valódi, népi politikát.”¹²

A *Csatár* szerkesztője 1848-as alapon áll, az osztrák—magyar megegyezés előmozdításán fáradozik, elutasítva természetesen az osztrák centralizációs törekvéseket. Közjogi érveit — kitapinthatóan — SZÉCHENYI és KEMÉNY Zsigmond e vonatkozásban kifejtett elgondolásaiból meríti, ill. azokat alkalmazza — saját elképzeléseihez igazítva — a változott viszonyokra. Következésképpen a felirat hívének vallja magát (*A felirat*. 1861. jún. 27., 25. sz.) és taktikából az országgyűlés tartamára akciószövetséget vállal a középnemesei politika Deák-párti képviselőivel (a *Csatár* vezércikkei, irányt szabó nyilatkozatai tanúskodnak erről). Ám a lap vezércikkeknél és szerkesztőségi állásfoglalásoknál szabadabban kezelhető írásai, rovatai azt is híven tükrözik: miben tér el a szerkesztő alkalmi szövetségeseitől. VAJDA a „szegényebb középrend” szemszögéből vizsgálja az eseményeket, *Kispuskátűz* elnevezésű rovata pedig sokat tartalmaz a középbirtokos nemesei vezetést plebejus oldalról elutasító 1862-es röpiratait, nézeteiből.

A lap színvonalát tekintve, cikkeit, jegyzeteit olvasva — úgy véljük — szerkesztőjének sikerült a rendeltetésének megfelelő hangot és arányokat megtalálnia. Hangjában van bizonyos, jó értelemben vett oktatói színezet, ez azonban nem több az idősebb testvér, az élet egyes dolgaiban járatosabb ember szerető útmutatásánál, és semmiesetre sem bántó, vagy lekezelő. Ezt az érdemét a *Pesti Napló* glosszairója is elismeri, amikor „olesósága s az ő fogalmaihoz mért egyszerű, tartalmas cikkei miatt” ajánlja a népnek Vajda lapját.¹³ „Tartalmasságá”-t, „okos, szabadelvű irányá”-t, „sokoldalúságá”-t és „elevenségé”-t a *Magyarország* is kiemeli.¹⁴

A *Csatár* cikkei szerkezetileg felülmúlják az 1862-ben közreadott röpiratokat. A hírlapi terjedelem és rendeltetés jótékony, fegyelmező hatással van VAJDA stílusára, amely — esetünkben érthetően — kerekébb, célratörőbb. Mondatai nem nyújtóznak el féloldalmi hosszúságban. Példái igazát izesítő anekdotái frappánsabbak.

Mondandóját szívesen világítja meg ismert közmondásokkal: „ha rövid a karod, toldd meg egy lépéssel. Azaz, hogy számunk is kevesb, helyzetünk is roszaabb a többi nagyobb népeknél. Nekünk kétszeres, háromszoros erő kifejtésre van szükségünk, hogy elérjük azt, amit ama népek elértek, vagyis hogy hozzájuk hasonlökká, egyszóval: szabadokká legyünk” (*Semmi fényűzés* II. 1861. jún. 9. 20. sz.), korábban közkézen forgó mesemotívumokkal: „de mindennek koronáját a szorosan nagy osztrák, a centralista tábor műve, maga az oktroyált alkotmány teszi föl, mely tökéletesen hasonlít azon esethöz, midőn farkas koma arra a mu-

11. Vö. MIKLÓSSY János: *Vajda János hírlapírói pályakezdése. = Magyar Könyvszemle.* 1972/3—4. sz. 240—250. l.

12. *Az ország minden lakosa — magyar luzafi!* Cs 1861. ápr. 4., 1. sz.

13. 1861. ápr. 17., 88. sz. Különféle.

14. 1861. ápr. 15., 89. sz. Újdonságok.

latságos ötletre jött, hogy ő nem eszi meg a bárányt önkényesen, erőszak útján, hanem igazságosan, alkotmányosdi módon, bizonyítván neki, hogy a tőle, alá folyó vizet a bárány neki felzavarja, s midőn a bárány a természeti körülményre hivatkozott, mely e vétséget lehetleníti, ráfogta, hogy öregapja rágalmazta az öregapját, és diktum-faktum kitekerte az igazsággal alkalmatlankodó berbecs nyakát.” (*Osztrák fogalmak*. 1861. szept. 12., 47. sz.), népeletből vett képekkel, hasonlatokkal; „A jó gazda a telet sem tölti egészen dologtalanul: fűr, farag, kosarat köt az eresz alatt; javíttatja szerszámain, előkészül a tavaszi munkára. Mi se töltjük haszontalanul a politikai telet, a hideg borút, melyet Schmerling December úr ránk eresztett. Befagyva az európai constellatio tengerén: tanuljunk, okuljunk, emlékezzünk” (*Tanuljunk, okuljunk, emlékezzünk*. 1861. aug. 4., 36. sz.). A néphez szólás szándéka többnyire cikkei címadásában is kifejezésre jut. Szeret népi, vagy széles körökben ismert szólás-mondást, szentenciát írásai címéül választani. Jobbára olyanokat, amelyek azok mondandóját frappánsan tömörítik: *Nem mind arany, ami fénylik* (1861. máj. 9., 11. sz.), *Jaj be... okos a német* (1861. máj. 26., 16. sz.), *Tied a hatalom, Ausztria, miénk a dicsőség* (1861. máj. 26., 16. sz.), *Az alkotmány nevét hiába ne vedd* (1861. okt. 27., 60. sz.) stb.

Irodalmi alkotásokról, tudomány-népszerűsítő művekről, külföldi intézményekről, vagy a világtörténelem és a nemzetközi politikai életről szólva, sosem mulasztja el a „tanulmányvágyas” de még tájékozatlan olvasó számára megvilágítani a tanulságot: „A honi és világtörténet után — ajánlja ORBÁN Balázs *Utazás Keleten* c. művét —, alig van tanulságosabb olvasmány a politikai előkészületre, mint a jó útleírások, melyek az egyes nemzetek jó, s rossz államintézményeit, szokásait, erkölcsait, s művelődési színvonalát ismertetik. Az összehasonlításból merül föl a leghelyesebb ítélet, s nagyon igaz, hogy aki nem ismeri a külföldet, nem ismerheti saját korát eléggé, — mert nem hozhat ítéletet, vajjon mily polcot foglal el nemzete a közös előhaladás lépcsőzetén? Ránk nézve legtanulságosabb ugyan főleg iparkereskedelmünk és politikai tekintetben a jelenkori műveltség hazája a nyugat (...).” (*Irodalom s művészet*. 1861. szept. 8., 46. sz.).

A *Csatár* „politiko-centrikusabb” lap, mint azt előfizetési felhívása és fejléce — „politikai és ismeretterjesztő néplap” — ígéri. „Irodalom és művészet” rovat mindössze háromszor található hasábjain VAJDA szerkesztősége idejében (ápr. 4., 1.; szept. 8., 46. sz.; nov. 21., 67. sz.). Ezek közül is az egyik Rüstow *Geschichte des ungarischen Insurrektionskrieges in der Jahren 1848/49*. c. művét ismerteti. *Ismerettár* rovata többnyire a nemzetközi élet eseményeiről és szereplőiről nyújt tájékoztatást. *Gazdasági és kereskedelmi hírek*-kel először 1861. nov. 24-én (68. sz.) találkozunk a lapban. *Tárca*-rovata pedig akkor válik rendszeressé (1861. dec. 19-től, 75. sz.), amikor a szerkesztő rúdja már kifelé áll a *Csatártól*. Az irodalmi élet jelenségeivel csupán a *Kispuskatűz* elnevezésű, „napi életre vonatkozó, csípős megjegyzéseket, jóslatokat” tartalmazó rovat foglalkozik rendszeresen, természetesen arculatának megfelelő szinten. Annál nagyobb tér nyílik a politika számára, s ez az akkori mozgalmas időket figyelembe véve, nem is meglepő. Vannak számai, amikor a két „fő cikk” mellett még a *Belföld*, *Külföld* rovat is tulajdonképpen afféle belső cikk (1861. ápr. 4., 1. sz.; máj. 2., 9. sz.; máj. 26., 16. sz. stb.).

Ha a *Csatárt* a kor legkelendőbb néplapjával, a *Vasárnapi Újsággal* vetjük össze, az összehasonlítás vitathatatlanul az utóbbi javára dől el. Még akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy a 60-as évek elején a *Vasárnapi Újság* nem éri el azt a szintet, amelyet az előző évtizedben megszoktunk tőle. A színesen, változa-

tosan szerkesztett *Vasárnapi Újság* (amelyet VAJDA is „a jól szerkesztett, Vasárnapi Újság”-ként emleget¹⁵) valóban „encyclopedikus néplap”. A hazai és külföldi élet, a múlt úgyszólván minden szóra érdemes jelenségéről avatott tollakból közöl írásokat, saját, jól megválogatott gárdáján kívül, kitűnő külső munkatársakkal is rendelkezik. Tudományos ismeretterjesztő cikkei a kor jó értelemben vett átlagszintjén mozognak.

A *Csatár*nak csak politikai írásai tartalmasabbak. A *Vasárnapi Újság*, illetőleg politikai melléklete, a *Politikai Újdonságok* ebben az időben is csak személytelen hírösszefoglalókat közöl. A *Csatár* hátrányát elsősorban az a tény okozza, hogy VAJDA — és erre még visszatérünk — úgyszólván egyedül szerkeszti és írja a lapot.

*

A szerkesztő lapja eszmei alapjául a liberalizmust jelöli meg. Szemléletmódja azonban sokat megőrzött az 1848-as idők polgári demokratizmusából is. Gondolkodására jellemző, hogy a hatalom ellenében létesült nemzeti egységfront szükségét a nép, a „szegényebb középrend” szemszögéből nézi: „Ne legyünk elfogultak a születés még fennálló kiváltságoltjai iránt, ha ők ez előnyt nem érvényesítik, s velünk egyesülni akarnak. Nem tehetnek róla, hogy néha a szerencse is olyan, mint az ügyetlen barát” (*Szabadelvűség*. 1861. ápr. 14., 4. sz.). Szavai PETŐFI *Dicsőséges nagyurak* (1848) című költeményének idevágó sorait juttatják eszünkbe.

„De mi hát szorosabban véve a szabadelvűség?” — kérdi idézett cikkében. „Törekvés az emberi szellem működésének ily széles szabadságára, mely a társadalmi renddel, az anyagi jóléttel, az általános emberi természettel legjobban összeegyeztethető (...) Ezek a nemzetiségek egyenjogúsága; továbbá a szellem és az anyag szabadsága. A szellem szabadsága igényli, hogy legyen szabad a vélemény, nyilatkozzék bátran a vallási és társadalmi kérdések fölött, minők: a sajtószabadság, személyes jogegyenlőség, nemzetiségi, vallási türelem mindenekelőtt. Az anyagi téren: legyen szabad a föld, a kéz, vagyis az ipar és a forgalom. Egy szóval: szabad verseny szellemi és anyagi téren”.

VAJDA cikkeiben a reformkori liberális publicisztika számos eleme él és munkál tovább a változott viszonyok között. Mindenekelőtt a „politikai nemzet” reformkorból örökölt fikciója: „ez ország minden lakosa, bármi legyen is anyanyelve, magyar hazafinak tekintendő” (*Az ország minden lakosa magyar hazafi*. 1861. ápr. 4. 1. sz.).

Az egységes magyar állam eszméjéből indul ki, a reformkori liberális politikusokhoz, publicistákhoz hasonlóan (*Az ország minden lakosa — magyar hazafi; Nem mind arany, ami fénylik*. 1861. máj. 9., 11. sz. stb.), és ő is úgy véli, hogy az önálló nemzeti létért és nemzeti nyelvért cserébe nyújtott széles körű polgári szabadságjogok nemcsak kielégítik, hanem egyenesen beolvadásra serkentik a hazai nemzetiségeket: „A jelen magyar nemzedék bátran biztosíthat egyenjogókat a külön nemzetiségeknek, mert saját nemzetiségét nem hogy nem félheti, de sőt minden kétségen túl van, hogy előbb utóbb, a független magyar államban minden idegen, személyenként, személyes előnyből, önként, mintegy észrevétel nélkül magyarrá lesz. A művelődés oly hatalmas áradat, hogy annak még a nemzeti

15. *Nővilág*. 1861. nov. 1., 21. sz. Irodalom.

szellem sem állhat ellen (...) De már számtani bizonyosság, hogy egyedül csupán a polgárosító műveltségnek van beolvasztó ereje — míg ellenben (magunkról tapasztaltuk) a kényszerítő hatalom, az önkény éppen az ellenkező eredményre vezet” (*A nemzetiségi ügy.* 1861. aug. 21., 41. sz., továbbá: *Nemzetiségek.* 1861. okt. 3., 53. sz. stb.).

A fentebb felsorolt elképzelések, csakúgy mint a helyszűkében itt nem említették a liberalizmus eszmevilágának magyarországi meghonosodása óta át- meg átjárnak a hazai liberális közgondolkodást. Számtalan változatban nyertek megfogalmazást és fellelhetők WESSELÉNYI Miklósnak, „a magyar liberalizmus első nagy összegezőjének” a *Szózat a magyar és szláv nemzetiségek ügyében* (1843) című alapvető művében.

Ezek csakúgy, mint a német egységmozgalommal való együttműködés gondolata. TRÓCSÁNYI Zsolt WESSELÉNYI Miklósról¹⁶ szóló művében azt is megmagyarázza, hogy a *Szózat* szerzője szövetségesként a liberális haladás zászlaját magasra emelt Németországra kívánt támaszkodni a cári terjeszkedés ellenében, és nem a „korai imperializmus rabló nagyhatalmára”, a bismarcki Németországra. A bismarcki Németország arculata a *Csatár*-ba írt cikke idején még nem rajzolódott ki (BISMARCKOT 1862. szept. 23-án nevezik ki porosz kancellárnak). Ezen túlmenően VAJDA azt is észrevette, hogy a német egységtörekvések a magyar szabadságmozgalomnak is fegyvertársai lehetnek a Habsburg-hatalommal szemben. „A német nemzet — írja —, ha volt is valaha — Lehel, Konrád idejében, s még később, midőn közvetlenül ellenük csatáztunk — de az osztrák császárság megalakulása óta már éppen nem volt ellenségünk, sőt a legutóbbi német egységi törekvések növekedése s terjedése óta már éppen mondhatni — jóbarátunk. (...)”.

„Tehát az elnevezés — mármint az osztrákokat németeknek nevezni — helytelen volt, s annál óhajtabb a megkülönböztetés, mennél világosabb, hogy a magyarnak szerencsétlen földirati fekvésénél fogva — csakugyan legtermészetesebb szövetsége most és mindenkor a — német.” (*Németek s osztrákok.* 1861. okt. 13. 56. sz.).

VAJDA — említettük már az előzőek során — úgyszólván egyedül írja és szerkeszti a lapot. A *Csatár* vezércikkei, főbb írásai nagy többségükben tőle származnak. (Ellenkező esetben — mint még látni fogjuk — a közreműködő szerzők jellel vagy névvel jegyzik közleményeiket.) Beköszöntő cikke (*Az alkotmány biztosítása.* 1861. ápr. 4., 1. sz.) névaláírásával jelenik meg. Első írásai (V.) jegy alatt látnak napvilágot (*Az ország minden lakosa — magyar hazafi.* 1861. ápr. 4., 1. sz., *Köll-e két kulacs?* 1861. ápr. 7. 2. sz., *Európa közvéleménye, Nemzeti dicsőség II.* 1861. ápr. 11., 3. sz.). A továbbiak során azonban név és jel nélkül adja közre cikkeit, hiszen a szerzőség úgyszólván egyértelmű.

Az *Újdonságok* című hazai eseményeket, híreket tartalmazó rovat glosszáit, tudósításait, a *Magyar Sajtóból*, *Pesti Naplóból*, *Nővilágból* ismert, — jellel látja el. Ő írja a név és jel nélküli *Bel-* és *Külföld* rovatokat is. Ezek a sokszor cikké duzzadó hírkomentárok VAJDA sok jellemző gondolatát, ötletét őrzik. Végül a szerkesztő kezényomát viselik a *Kispuskatűz* rovat szisszenetei is, számosat közülük szinte változtatás nélkül viszontlátunk majd 1862-es röpirataiban, az *Önbírálatban*, és a *Polgárosodásban*.

Az első időkben a *Csatárban* VAJDA-n kívül rendszeresen csak a *Vegyes hírek* Δ jelű munkatársa dolgozik. A *Vegyes hírek* rovat külföldi eseményekről tudósít hosszabb-rövidebb kommentárok kíséretében. A Δ jelű munkatárs személyét mindvégig sűrű homály fedi. Először a lap 2-ik számában (1861. ápr. 7.) tűnik fel, utoljára 1861. dec. 12-én (73. sz.) Sem VAJDA, sem a kortárs lapok nem említik meg őt egyetlen egyszer sem. GULYÁS Pál¹⁷ szerint a számba jöhető közlők KECSKEMÉTHY Aurél használja a Δ jelet, az ötvenes években. Ám KECSKEMÉTHY ebben az időszakban sajtóéletünkben lényegesen jelentősebb szerepet játszik, róla tehát nehezen feltételezhető, hogy VAJDA lapjánál rovatvezetést vállalna.

Nem jöhet szóba FALK sem. Őt ugyan kétszer is megkörnyékezte VAJDA a *Csatár* megindulása előtt.¹⁸ A Deák-párti *Pesti Naplóban* és a *Magyarországban* szimultán vezércikkhez FALK azonban mindkét alkalommal elhárította kérését. Talán a jeles publicista ismételt kitérő válasza adhatott okot az *Önbírálat* FALKkal foglalkozó sorai megírására: „Támadnak új lapok, anélkül, hogy külön irányt jelölnének ki, vagy valami korszerű eszmét írnának homlokukra; tehát anélkül, hogy tudnák mit akarnak; hanem a különbség [!] az, hogy egyiknek két ujjnyival nagyobb a papirosa, eggyel több a hasábjá, két-három forinttal drágább vagy olcsóbb, s Emich vagy Heckenast helyett Wodianer a kiadója. Első gondja megszerezni Falkot, hogy neki is írjon, azaz, hogy mondjon neki is minél szebb jövődőt — jó parthiet a nemzetnek, mintha eladó volna; különben nem praenumerál a hiszékeny közönség”.¹⁹

BALÁZS Sándornak (1830—1887), *Az Ország Tükre* későbbi szerkesztőjének 1861. aug. 8-ától (37. sz.) kezdve jelennek meg cikkei rendszeresen a *Csatárban*. BALÁZS valószínűleg a szerkesztő kérésére csatlakozott a laphoz. Költőnk a *Nővilágban* többször szolt működéséről, s csaknem mindig a megbecsülés hangján. (*Vö. Nővilág* 1858. nov. 21., 47. sz. Hírvásár. Budapest.) Nem VAJDA az egyetlen ebben a korban, aki az azóta már névtelenségbe tűnt BALÁZS Sándort sokra tartja. LUDASI Mór lapja, a *Magyar Világ* 1866-ban a Kisfaludy Társaság soraiba kanidálja.²⁰

BALÁZS vezércikkeket, cikkeket ír, és 1861. aug. 15-től (39. sz.) ő veszi át a *Külföld* rovat vezetését. Munkáit többnyire nevével (1861. aug. 25., 42. sz.) vagy nevének kezdőbetűjével (B.) jegyzi. Utolsó írása (*Külföld*) 1861. okt. 3-án (53. sz.) jelenik meg, mint beléptéről, kiválásának okáról sem tudósít, sem a *Csatár*, sem az egykorú lapok.

Nevének kezdőbetűivel jegyzi írásait DIENES Lajos (1816—1874), a korábban népszerű gyermekvers-költő és publicista is. Ő 1861. dec. 26-án (77. sz.) tűnik fel először a *Csatárban*. Az év végi előfizetési felhívás már arról ad hírt, hogy „főmunkatársul Dienes Lajos urat nyertük meg” (1861. dec. 29., 78. sz.). 1862. jan. 4-től DIENES „ideiglenes felelős szerkesztő”-ként, jan. 29-től (9. sz.) „felelős szerkesztő”-ként szerepel a lapon.

Több betűjeggyel ellátott közlemény is napvilágot lát a *Csatárban*, birtokosait azonban nem sikerült megfejtenünk. Legtöbb figyelmet közülük mindenestre (Sz. J.) írása érdemel, akinek érvelése arra mutat, hogy közeli kapcsolat-

17. GULYÁS Pál: *Magyar írói álnév-lexikon*. Bp. 1956. 577. l.

18. i. levél.

19. VKrK 6. k. 65. l.

20. 1866. febr. 4., 27. sz. Újdonságok.

ban állhatott a BÖSZÖRMÉNYI László—SZILÁGYI Virgil-féle határozati párti csoporttal, a későbbi szélsőballal, illetve az 1847 vagy 1848? c. röpirat (1861) szerzőivel.

*

A *Csatár* működése idején romlik meg végérvénnyel a kapcsolat VAJDA és az ARANY—GYULAI csoport írói többsége között.²¹ Nem feladatunk szólni az említett irodalmi csatározásról. Ismeretes, hogy létrejöttében személyi okok mellett elvi, politikai és esztétikai ellentétek is szerepet játszottak, a *Szépirodalmi Figyelővel* kapcsolatban csakúgy, mint a *Pesti Naplóval* szemben. Am a *Kispuskatűz* szisszeneteit olvasva az az érzésünk: VAJDA kissé hebehurgyán, ügyetlen kézzel kezdett ehhez a háborúhoz.

A *Szépirodalmi Figyelővel* folytatott, közismert, egyoldalú ellenkezése helyett álljon itt bizonyosságul a *Pesti Naplóval* való csipkelődése: „A P. Napló szerkesztősege a ‚Csatár‘ című lapot ünnepélyesen megégeti, hamvait a légbeszórja, és mint hajdan Róma consulai Cartágóra, a fészületnél mondott eskü mellett átkot mond arra, ki valaha közülök valahol megemlíti.”²² „A ‚Csatár‘ előfizetői — olvashatjuk ismét a *Kispuskatűzben* — megdöbbenőleg gyorsan szaporodnak. Növekvő páni rettegés a journalistikai ‚nagykophták‘ (talán nagykofák között? — Szedő). Titkos ülésben I. Napoleon ‚continental blokade‘-jének rendszere fogadtatik el a ‚Csatár‘-ral szemben, mely ez alkalommal a szigorú hallgatás törvényén alapszik.”²³

Két szám jelent meg mindössze eddig. Csoda-e hát, ha a lapok többsége vár még a bírálattal? De VAJDA „dicsőségvágyó” lelke már nem bírja a hallgatást. Provokációval próbálja a hallgatókat szólásra bírni. Nincs igaza pedig, a későbbiek bizonyítják, hogy a lapok tárgyilagosan és elismeréssel szólnak a *Csatárról*, kezdetben a *Pesti Napló* is.²⁴

*

A *Csatárral* foglalkozó kortársi sajtóvisszhangot nyomon követve, megállapíthatjuk, hogy az indulást követő hetekben a legtöbb magyar lap hírt ad VAJDA orgánumáról, mégpedig többnyire elismerő szavak kíséretében, azután több, vele kapcsolatos méltatás nem lát már róla napvilágot. Átveszik egy-egy közleményét, hivatkoznak megállapításaira, javaslataira („Tisztelt elvrokonunk — írja a *Magyar Sajtó* —, a Vajda János szerkesztése alatt álló derék ‚Csatár‘ a nemzeti színház igazgatóságának az országgyűlés által kilátásban levő betöltéséről szólván” CSENGERY Antalt javasolja erre a posztra),²⁵ de különösképpen nem foglalkoznak vele.

21. KOMLÓS Aladár: *Vajda János*. Bp. 1954. 120—139. l.

22. *Cs* 1861. ápr. 7., 2. sz. *Kispuskatűz*.

23. *Cs* 1861. ápr. 11., 3. sz.

24. „Néplapjaink száma ismét eggyel szaporodott. Készakarva nem szólottunk eddig a Vajda János által szerkesztett ‚Csatár‘ című néplapról, de most midőn a nevezett lap 4 számát láttuk, meggyőződhetünk, hogy a ‚Csatár‘ valódi magyar bátorsággal ront neki mindennek, mi az 1848-ki jelszóval ‚szabadság, egyenlőség, testvériség‘ ellenkezik. A nép, melynek e lapot olcsósága s az ő fogalmaihoz mért egyszerű, tartalmas cikkei miatt is ajánlhatjuk, sietni fog a ‚Csatár‘ zászlói alá szegődni (1861. ápr. 17., 88. sz. *Különféle*).

25. 1861. júl. 12., 159. sz. Vegyes közlemények és újdonságok.

Mindebben túlzás lenne rosszindulatot, szándékos elhallgatást keresni. A VAJDAÉNÁL jelentősebb lapokról is csak ritkán, nevezetesebb alkalmakkor (évforduló, szerkesztőváltás) jelenik meg érdemi méltatás. A *Csatár* pedig — maga a szerkesztő vélekedik róla így FALKHOZ írt, idézett levelében — nem tartozik vezérorgánumaink közé.

Lapjaink figyelmét a *Csatár* működése idején elsősorban az országgyűlés, majd az azt követő hazai és lajtántúli események kötik le. Polémiákat a Deák-párti *Pesti Napló* és a határozati *Magyarország* a félhivatalos *Sürgöny*mel és a konzervatív-municipalista *Pesti Hírnök*kel, méginkább azonban a SCHMERLING centralizációs szándékait képviselő osztrák lapokkal folytat. A *Csatár*, mint néplap, betölti küldetését. Vezércikkeiben a felirat hívének vallja magát, ha — *Kispuskátűz* rovata tanúsága szerint — nem is fenntartás nélkül. Vitákra tehát semmi sem ad okot.

1861. dec. 31-én azután egy váratlan hír bukkan fel a *Pesti Napló*ban, (300—3566 sz.): „A ‚Csatár‘ című lap vezetését új évtől kezdve Dienes Lajos veendi át, mint főmunkatárs. Dienesnek a népies irodalom terén szép neve, ügyes tapintata és nagy gyakorlottsága révén — e változás a Csatárnak csak előnyére lehet” (Különfélék). A két nappal előbbi *Sürgöny* DIENESNEK még csak főmunkatársként való bekapcsolódásáról szól.²⁶

VAJDA másik lapja, a *Nővilág* 1862-ik évi 1. számában lakonikus rövidséggel csak ennyit közöl: „A Csatár tulajdonjogáról és szerkesztéséről Vajda János lemondván, az a jelen évben mint Kozma Vazul kiadó tulajdona jelen meg, Dienes László felelős szerkesztése mellett” (Pesti hírek). Lényegét tekintve ugyanez olvasható a *Magyarország*ban²⁷ és a *Hölgyfutár*ban²⁸ is. Szükszavú, csak a tényekről számot adó közlemények találhatók a többi lapokban is. Csak a kései kutató, KOMLÓS Aladár firtatja a szerkesztőváltás okát: „Miért? Magyarázatot sehol sem találunk. Vajda szabad kezet akart, s azt a Csatárban nem kapta meg? Kiszorították a lapból?”²⁹

A *Csatár* 1862-es, DIENES-szerkesztette számait lapozva, irányváltásról nem beszélhetünk (legfeljebb az egyre mostohábbá váló sajtóviszonyok színtelenítik el mindinkább a lapot). DIENES az új *Csatár* programadó cikkében ki is jelenti: „e lap első évi programjának elveihez, szelleméhez híven ragaszkodva, iparkodni fogunk oly népies hangon írott beltartalommal tölteni meg annak hasábjait, melyet kevésbé tanult, de értelmes polgártársaink is könnyen megértse- nek, s az előkelőbb rendűek sem tarthatnak időveszteségnek megolvasni.”³⁰

Az okot máshol kell keresnünk. Ha jobban szemügyre vesszük VAJDA lapjait, és a kortárs sajtó egyes, velük foglalkozó közleményeit, láthatjuk, hogy költőnk *Csatártól* való távozásának korábban mutatkoznak már jelei a *Nővilág*-ban bejelentettnél. A *Csatár* 1861. okt.—dec. hónapokra szóló *Előfizetési felhívását* — amely egyszersmind a lap tömören fogalmazott programját is jelentette az előzőekben — ezúttal már csak KOZMA Vazul, a kiadó írja alá,³¹ és nem VAJDA,

26. 1861. dec. 29., 298. sz. Napi újdonságok.

27. 1862. jan. 1., 1. sz., Újdonságok.

28. 1862. jan. 2., 1. sz. Budapesti hírharang.

29. KOMLÓS i. m. 106. l.

30. *Lapunk t. olvasó-közönségéhez*. 1862. jan. 4., 2. sz.

31. *Pesti Napló*, 1861, szept. 17., 213—3479. sz. Hirdetések; *Magyarország*, 1861. szept. 18., 217. sz.

mint a korábbiakban.³² Ezenkívül: ha a régebben kelt felhívások szövegét a KOZMA Vazul neve alatt megjelenttel összevetjük; kétséget kizáróan győződhetünk meg arról, hogy az előbbieket VAJDÁTÓL, az utóbbi nem az ő tollából származnak.

Más bizonyítékaink is emellett szólnak. VAJDA, aki addig rendkívül aktívan szerkeszti és írja *Nővilág* című irodalmi divatlapját, a *Csatár* megindulásától kezdve egyre inkább csak névleges szerkesztőként szerepel, egészen 1861. szept. 15-ig, amikor ismét nagy lendülettel veti bele magát a lap irányításába. A fenti terminus egyébként egybevág a KOZMA Vazul által aláírt *Előfizetési felhívás* keltevel is.

A szakítás természetesen nem máról holnapra történt. Sőt: 1861. okt. 6., BALÁZS Sándor távozta után megint szinte teljesen VAJDA nyakába szakad a *Csatár* szerkesztésének és írásának gondja. De mennyivel fakóbb már ez a *Csatár*, mint a korábbi volt. Hiányzik belőle a szemlátomást nagy kedvvel szerkesztett *Kispuskátűz* rovat. (Megszűnt: 1861. aug. 8-án, 37. sz.). Vezérekiket, cikkeit hírösszefoglalók, *Félheti szemlék* váltják fel. (1861. nov. 14-től, 65. sz.). A *Vasárnapi Újság* egy rövidke, a *Nővilágról* szóló híre is sejtetni engedi Vajda szándéka másultát: „Szerkesztője, Vajda János, nem hogy vissza nem lép — mint híre volt —, de sőt főgondját e lap szerkesztésére fordítandja” (1861. dec. 15., 50. sz., 598. l. Irodalom és művészet).

Távozásának okát kutatva írja KOMLÓS Aladár: „arra gondolhatunk, hogy Vajda kiábrándult a magyar politika célszerűségéből”.³³ Igen, az ebben az időben hozzá közelálló ZILAHY Károly róla kelt híradásai is ezt impresszionálják: „Vajda aug. 1-én jó be Siklósról — tájékoztatja 1861. júl. 28-án Bajza Jenőt, aki ebben az időben a *Nővilág* szerkesztésében segédkezett — A ‚Csatár’ sikere iránt desperált s bizonyos megvetéssel szól a politikai hírlapirodalomról”.³⁴ „Desperáltságáról” tudósít egy másik ZILAHY-levél is, ugyancsak BAJZA Jenőhöz címezve, 1861. szept. 13-án: „Vajdát a ‚Griffben’ igenis ott találtam, s komoly fölszólítást nyertem tőle egy *amerikai* expedícióra. Ha jövő évben semmisem lesz, megyünk 50-n Amerikába, ott várost alapítunk, ahol nem lesz szabad se írni, se olvasni, stb., stb. na tudod már, miket beszél ő ilyenkor.”³⁵ Az elkeseredés oka kézenfekvő, ha a *Nővilág*ba 1861 őszén írt glosszáit, megjegyzéseit olvassgatjuk. Az *Önbírálat* és a *Polgárosodás* indulatai morajlanak már ezekben az apró írásokban, amikor az 1861-es országgyűlés politikájáról szól: „Legnevezetesebb és a főváros életében hosszú időre emlékezetes esemény a budai népszínház f. hó 14-én történt megnyitása. Oly vívmány ez, mely nagyobb örömmel tölt el, s több siker reményével kecsegtet minden hazafit, mint a legutóbbi ‚tüntető’ forradalom, vagy forradalmi tüntetés minden Török János-boldogító octroy-alkotmányos eredménye.”³⁶

„A politikai nevezetességek kora — írja más alkalommal — egyidőre lejárván, a művilági személyiségek foglalják el lassankint a tért, s ha így haladunk vissza, a ‚l'ordre regne Varsowie’ jelszavas korszak felé, akkor maholnap a szín-

32. *Pesti Napló*, 1861. márc. 31., Hirdetések; *Magyar Sajtó*. 1861. jún. 19., 140. sz. Hirdetések, stb.

33. KOMLÓS i. m. 106. l.

34. OSZK Levelestár.

35. OSZK Levelestár.

36. *Nővilág* 1861. okt. 1., 19. sz. Tárca.

padi tücskök s bogarak uralkodása újra beáll, s az „alkotmányosdi” helyére az irodalmasdi és a komédiásdi — legalábbis nem nyaktörő s szintén élvezetes kór-sága lépend. A frázisok a múzeumból [ti. a Nemzeti Múzeumban ülésezett az országgyűlés] a nemzeti színházba költözendnek, ahol azt a „bevallott” komédiá-sok fogják a karzat örömeire eldörögten, azon jótékony különbséggel, hogy itt az illúzió, ha tán valóbb, de kevésbé fájóbb leend... Node csitt! ... Utaljuk a kegyes olvasónót a legújabb — *állapotot* hirdető rendeletekre [provizórium], és ezekből látni fogja, miszerint ismét olyan korszakba értünk, melyben a ... nempolitikai lapnak nem szabad politizálni! És mindennek dacára mégis a nem-politikai lapok lesznek érdekesebbek a politikaiaknál! Minek következtében kevesebb *nagyképet* fogunk látni... mert szegény írók mégiscsak szerényebbek a nagypolitikai ... csizmadiáknál! ... Diktum-faktum ... ennél fogva engedje meg a kegyes olvasónó, ha szorosán vett női divatlapunk lételetét nem kockáz-tatva, a politika tilosától ezentúl őrizkedni, de azután annál nagyobb figyelmet fordítani fogunk a szépművészetiekre.”³⁷

A *Csatár* — a fentiekből következően — befejezetlen mondat, torzó, mint ahogy bimbajukban hervadtak a nagy remények és csüggedések közt telt 1860—61-es esztendő politikai küzdelmei is. A Habsburgok monarchiája még elég erős-nek véli magát ahhoz, hogy nem-mel válaszoljon a magyar országgyűlés óvato-san fogalmazott alkotmányos követeléseire, politikai életünk Deák és köre által befolyásolt hangadói pedig úgy érzik, többet képesek kiharcolni annál, amit a szűkmarkú hatalom ígért. „Wir können warten” — adják ki mindkét oldalon a jelszót.

VAJDA távoztát a *Csatár* éléről mégsem az alkotmányos küzdelmek átmeneti vereségével magyarázhatjuk elsősorban. Erős ellenérzései a birtokos nemességgel szemben már az országgyűlést megelőzően ismertek voltak.³⁸ Az országgyűlés idején vállalt akciószövetsége csak ideiglenes és nem ellenvetésektől mentes.³⁹ 1861 őszén írt glosszái és 1862-es röpiratai az országgyűlés politikájával szemben megnyilvánuló plebejus elégedetlenség egyik változatának kifejezői. Plebejus szemléletű író, politikus a jövőben átmenetileg sem vállalhat többé szövetséget a birtokos nemességgel haladó jegyeiben mindinkább szűkülő két nagy csoportosul-ásával — ez a felismerés hagyatja oda vele a *Csatár* szerkesztői székét és az ott kezdett munkát. Ez teszi olyan ótestamentumi ihletésűv indulatait 1862-ben írt röpirataiban és 1863-ban szerkesztett lapjában, ahányszor a nemesi politika vagy életszemlélet kerül szóba. Az *Önbírálat* és a *Polgárosodás* szerzője a *Csatár* szer-kesztése idején gyűjti a röpiratokban ország-világ elé tárt érveit és tapasztalatait.

37. Uo. 1861. nov. 15., 22. sz.

38. *Széptani Levelek. Névilág.* 1861. márc. 1., 73. l.

39. VKrK 6. k. 365—371. l.

„Nicht der Geiz, nicht die Überschätzung meiner Kraft...“

(Der „Csatár“, politisches und volkstümlich-wissenschaftliches Blatt
von János Vajda)

J. MIKLÓSSY

János VAJDA, der namhafte ungarische Dichter lässt am 4. April 1861 ein „politisches und volkstümlich-wissenschaftliches Volksblatt“ mit dem Titel *Csatár* (= Kämpfer) erscheinen. Der *Csatár* will den „ärmeren Mittelstand“, das Mittel- und Kleinbürgertum anreden. Er wählt zum ideellen Grund den Liberalismus, „denn dieser kann uns die Sympathie von Europa erwerben“. Der Redaktor steht auf Grund 1848, er bemüht sich an der Förderung des österreichisch-ungarischen Ausgleiches. Natürlich lehnt er die österreichischen Zentralisierungsbestrebungen ab. Seine staatsrechtlichen Argumente gehen zurück auf die darüber entfaltenen Gedanken von SZÉCHÉNYI und Zsigmond KEMÉNY, und aus Taktik schliesst er sich für die Zeit des Landtages von 1861 den Vertretern der Mitteladeligen Politik der DEÁK-Partei an.

Die Politik der adeligen Opposition des Landtages von 1861 — die ihre Klasseninteressen in den Vordergrund vor die nationalen Ziele stellte, brachte für die plebeischen Demokraten im Styl des VAJDA eine grosse Lehre: dieser landbesitzende Adel will immer weniger im Sinne der demokratischen Erbschaft von 1848—49 handeln. VAJDA's Glossen im Blatt im Herbst 1861 und seine im Jahre 1862 erschienenen Flugschriften „Önbírálat“ (=Selbstkritik), „Polgárosodás“ (=Verbürgerlichung, Zivilisation) bringen eine Variante der plebeischen Unzufriedenheit mit der Politik des Landtages zum Ausdruck.

Nach nicht einem ganzen Jahr nimmt VAJDA, enttäuscht wegen der Politik des ungarischen Adels Abschied von der Redigierung des Blattes.

Der *Csatár* blieb zwar ein Torso, aber seine Tätigkeit war trotzdem nicht erfolglos. Mit seiner richtig gefundener Stimme und seinen geschickt ausgewählten Themen war er eine wichtige Station der Formentwicklung der ungarischen Volkspresse.

